

Může záporný hlas ve volebním systému se dvěma mandáty zvýšit kvalitu kandidátů?

22.4.2013

MARTIN GREGOR

Ve veřejné debatě je často diskutován návrh Karla Janečka na radikální reformu volebního systému do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.¹ Principy navrhovaného systému jsou následující: V každém z obvodů se volí dva poslanci. Každý volič disponuje dvěma kladnými hlasy a jedním záporným hlasem. Kladné hlasy lze dát kandidátům z různých stran, přičemž oba kladné hlasy nelze dát jedinému kandidátovi. Každý kladný hlas přičte jeden bod a každý záporný hlas odečte jeden bod. Dva kandidáti s nejvyšším počtem bodů získají mandáty.

Nový systém, označme jej za systém 2+1, má dle jeho autora vést zejména ke zvolení reprezentantů požívajících společenského respektu, tj. obecně kvalitnějších, populárnějších a nezkorumpovaných kandidátů.

Je zřejmé, že k tomuto cíli by mohly přispět i pouze mírné alternativy stávajícího systému, pokud by oslabil roli stran a posílily pozici voličů. Voliči by například mohli silněji odlišit svou podporu jednotlivým kandidátům, pokud by došlo k prostému zvýšení počtu preferenčních hlasů. Oslabení nominační role stran je také možné dosáhnout snížením uzavírací klauzule pod 5%. Návrh Karla Janečka jde ale odlišným směrem, a to do třídy většinových systémů s velmi malými obvody a individuálním hlasováním, kdy volič disponuje poměrně rozsáhlými možnostmi, jak umístit své hlasy.

V tomto výzkumu se ptáme na centrální otázku motivující návrh systému 2+1, totiž zda a za jakých podmínek může skutečně vést voliče k hlasování pro kvalitní kandidáty a proti nekvalitním kandidátům. Neřešíme přínos změny volebního systému jako celku; umožnit voliči rozlišovat mezi kandidáty na stranických kandidátních listinách je pouze jedna z cenných funkcí volebních systémů. Existují další legitimní funkce volebních systémů, které je nutné zvážit a které nejsou tématem této analýzy, např. (i) zda motivují strany ke vzájemné koordinaci a ve výsledku čitelnější množině kandidátů, která omezuje koordinační problémy voličů, (ii) zda motivují k nominaci kompetentních kandidátů, (iii) zda napomáhají dosažení proporčních výsledků (kdy vhodná míra proporcionality je daná charakterem konfliktů

¹ Úplný popis viz: <http://www.kareljanecek.com/muj-navrh-volebniho-zakona>

v dané zemi) ², (iv) zda generují akceschopné vlády či (v) zda umožňují voličům potrestat strany, se kterými panovala v předchozím volebním období nespokojenost.

I takto zúžená centrální otázka vyžaduje podrobnou analýzu, protože není předem jasné, zda navrhovaný systém neumožní manipulovat s chováním voličů nebo nezkomplikuje jejich koordinaci. Prvním krokem na této cestě je snaha určit *nakolik zavedení záporného hlasu skutečně eliminuje šance na zvolení nekvalitních kandidátů*, pokud je kvalita kandidátů známá. K zodpovězení právě této konkrétní otázky přispívá výzkumný projekt, jehož výsledky shrnuji níže.³

Analýza je provedena pro zjednodušující předpoklady, které nicméně charakterizují základní vlastnosti volební soutěže, jak ji lze očekávat ve dvoumandátových obvodech. Vychází z obdobné analýzy volebních systémů v jednomandátových obvodech, kterou provedl nositel Nobelovy ceny Roger Myerson v časopise *Games and Economic Behavior* v roce 1993.⁴

Ukážeme, že zavedení záporného hlasu ve dvoumandátových obvodech může vést ke zlepšení kvality zvolených kandidátů. Výsledky výzkumu dávají zároveň návod voličům, jak se racionálně chovat ve 2+1 systému a co od něj za určitých okolností, budou-li dostatečně racionální, očekávat. Pro námi zvolené předpoklady o rozložení voličských preferencí je výsledné racionální chování zároveň jednoduché a intuitivní. Matematicky rigorózní důkaz, že tento návod znamená za daných předpokladů pro voliče optimální strategické chování, jednoduchý nicméně není.

Na tomto místě je vhodné zdůraznit, že naše analýza není úplným vysvětlením dopadu hypotetické volební reformy na kvalitu kandidátů a korupci. Jde pouze o vysvětlení základního efektu záporného hlasování, k němuž se mohou přidat další efekty. Analýza se zabývá pouze dílčí otázkou racionální volby z předem dané množiny kandidátů. Jediným tématem je tedy koordinace voličů a jejich zájem vybírat si kvalitní kandidáty z kandidátních listin, resp. zájem diskriminovat nekvalitní kandidáty. Nezabývá se zájmem stran předkládat kandidátní listiny určitého charakteru. Nezabývá se stranickou fragmentací ani proporcionalitou v Poslanecké sněmovně, které by se s přechodem na obvody s pouze dvěma mandáty rozhodně změnila a které by posléze ovlivnily míru politické renty na vládní úrovni. Nezabývá se ani změnou stranického systému a s ní spjatou možnou změnou vnitrostranických mechanismů a stranické disciplíny. Podobně zdůrazněme, že naše studie používá model voličského chování odvozený ze silného předpokladu racionality voličů. Tento předpoklad je sice běžný v teoretické politické ekonomii, avšak empiricky nedostatečně ověřený. Vzhledem k tomu, že systém 2+1 není nikde v praxi používán, empirická fakta o chování voličů v takovém systému neexistují.

² Politologie intenzivně a dlouhodobě analyzuje, jak skloubit reprezentaci menšin s možností učinit konkrétní vládní většinu odpovědnou. Aktuální výzkum naznačuje, že dle této optiky je optimální velikost okrsku mezi třemi a osmi mandáty. Viz Carey, J. M., Hix, S. (2011). The electoral sweet spot: low-magnitude proportional electoral systems. *American Journal of Political Science*, 55(2), 383–397.

³ Studie je zveřejněna ve zkrácené formě v českém jazyce a její plná akademická verze v jazyce anglickém bude zveřejněna zanedlouho v publikační řadě CERGE-EI Working Papers

⁴ Viz Myerson, R. (1993) Effectiveness of Electoral Systems for Reducing Government Corruption. *Games and Economic Behavior* 5(1), 118-132.

Modelový přístup: soutěž pravice a levice

Náš přístup spočívá v hledání tzv. rovnovážné herní situace, což je ve vědecké literatuře konvenční a osvědčený přístup k analýze interakcí mezi racionálními hráči. Voliče necháme hrát hypotetickou hlasovací hru. V ní každý volič zvažuje, jak nejlépe umístit svoje hlasy. Ve hře se postupně naučí, co se vyplácí a zároveň si tak vytvoří očekávání o hlasování ostatních. Nás pak zajímá situace, kdy žádný z voličů nebude mít zájem odchýlit se od svého hlasování a všichni voliči navzájem budou mít správná očekávání o chování celé skupiny.

Proč se zabývat tímto přístupem? Jednou z častých kritik systému 2+1 je názor, že voliči nebudou dávat hlas nejhorším kandidátům. Pokud jsou nejhorší kandidáti nevolitelní, pak je hlas vůči nim ztracený a proto iracionální. Záporný hlas volič raději použije pro oslabení silného kandidáta protistrany, aby mu znesnadnil zvolení, nikoli pro kandidáta, kterého si volič nejvíce nepřeje.

Úvaha o ztracených hlasech je logická, ale je třeba ji dovést do úplného konce – pokud záporný hlas bude použit ve snaze ovlivnit pozice silných kandidátů, pak stejným racionálním způsobem budou použity i kladné hlasy. Navíc je otázka, zda je pro voliče racionální oslabovat nejsilnějšího kandidáta protistrany. Co když je kvalitnějším kandidátem než slabší kandidát protistrany a oba jsou volitelnými kandidáty, tj. přesunem záporného hlasu od nekvalitního protikandidáta ke kvalitnějším protikandidátovi volič pomůže vlastně horšímu protikandidátovi?

Roger Myerson navrhl, aby základní analýza byla založena na jednoduché soutěži dvou politických stran, pravice proti levici.⁵ Kandidáti obou stran se liší v kvalitě, pod níž si lze představit všeobecnou kompetenci, přehled, produktivitu, ale i morální integritu, resp. korumpovatelnost. Pro účely naší analýzy uvažujeme v každé straně dva kandidáty: jednoho nezkorumpovaného a jednoho zkorumpovaného.⁶ Předpokládáme dále, že všichni voliči vědí, zda daný kandidát je zkorumpovaný či nikoli. Volič si bude přát, aby byl zvolen nezkorumpovaný kandidát z jeho oblíbené strany. Aby existoval alespoň nějaký důvod podporovat zkorumpované kandidáty, předpokládáme zároveň, že volič dává přednost ideologii před kvalitou, tudíž dá vždy přednost zkorumpovanému kandidátovi z vlastní strany před nezkorumpovaným kandidátem protistrany.

⁵ Viz Myerson, R. (1999) Theoretical comparisons of electoral systems, *European Economic Review* 43, 671-697.

⁶ Hlavní motivací pro tento předpoklad je zkušenost z Chile, kde zavedení obvodů se dvěma mandáty okamžitě vedlo k existenci jedné pravicové kandidátní listiny a jedné levicové kandidátní listiny. Chilský systém se mírně odlišuje od systému blokového hlasování (2+0) analyzované v našem textu. Obecněji je předpoklad o malém počtu kandidátů založený na tzv. literatuře o Duvergerovských hypotézách, které říkají, že s klesajícím počtem mandátů v obvodě klesne i počet volitelných kandidátů (resp. počet kandidátních listin). Tyto hypotézy uvádějí, že pro jednomandátové obvody budou nejčastěji soupeřit jen dva kandidáti, zatímco pro dvoumandátové obvody budou soutěžit tři až čtyři vážně brání adepti. Viz Cox, G. (1997) *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.

Volební systém může ovlivnit korupci více způsoby, přičemž nás zajímá pouze přímá selekce zkorumpovaných či nezkorumpovaných kandidátů. Jakými dalšími kritérii lze posoudit, nakolik pravidlo 2+1 obstálo? Významné kritérium, týkající se obvodů se dvěma mandáty, se týká schopnosti zvolit reprezentanta politického směru, který je v daném okrsku menšinový. V soutěži dvou politických směrů vítězný kandidát bude vždy reprezentovat většinový politický směr. V případě, kdy jsou ale volební preference obou stran téměř vyrovnané, je zajímavé se ptát, zda druhý mandát připadne zástupci většiny či nikoli. Obecně budeme uvažovat především situace, kdy levo-pravé preference jsou relativně blízké rozdělení 50:50, protože v těchto situacích hraje volební systém a strategické uvažování voličů největší roli.

Další důležité kritérium posuzuje, nakolik se v daném systému vyplácí hlasovat upřímně podle svých preferencí bez ohledu na strategické úvahy o chování ostatních voličů. To je důležité pro stabilitu systému a realističnost predikcí o volebním chování. Hlasovací pravidla, která výrazně motivují hráče k neupřímnému hlasování, vedou k rovnovážným výsledkům, které v praxi zahrnují složité a neintuitivní chování. Výsledky jsou pak citlivé na nedokonalosti voličovy kalkulace a samozřejmě musí zohledňovat i malý zájem věnovat se složitému rozhodování, když přínos je malý a obětovaný čas drahý.

Racionální chování a příklad 1. kola prezidentských voleb v ČR

Základním principem racionálního hlasování, které v naší analýze předpokládáme, je vyhnout se situaci, kdy hlasy propadnou vniveč. Proto racionální volič nezaměřuje svoji pozornost na kandidáty, kteří budou s jistotou zvoleni či nezvoleni. Namísto toho své hlasy rozloží takovým způsobem, aby ovlivnil situace, kdy dochází k těsnému souboji kandidátů o poslanecký mandát. I malá pravděpodobnost *soutěživých situací* stačí k odůvodnění tohoto strategického hlasování. Existuje rozsáhlá literatura odhadující skutečný počet voličů chovajících se racionálně, tj. snažících se volit tak, aby jejich hlas nebyl ztracený. Poslední odhady z Japonska publikované v prestižním časopise *American Economic Review* udávají počet strategických voličů mezi 63% a 85%.⁷

I v českém kontextu je aspekt propadlého hlasu voličům známý. Ovlivňuje volbu dokonce i ve stávajícím volebním systému do Poslanecké sněmovny, který je výrazně více proporční než navrhovaný systém 2+1 a kde šance, že hlas propadne, je mnohem menší než v systému s pouhými dvěma mandáty.

Ilustrací budiž 1. kolo nedávné prezidentské volby. Soutěžilo se o dvě postupová místa a soutěživé situace se týkaly pochopitelně ne prvního, ale druhého (posledního) postupového místa. Předvolební odhady na základě průzkumů a kurzových nabídek sázkových kanceláří naznačovaly, že nejvyrovnanější soutěživé situace budou mezi třemi kandidáty (J. Dienstbier, J. Fischer, K. Schwarzenberg), přičemž nejvíce pravděpodobná byla soutěž Fischer-Schwarzenberg. Ve srovnání s pravděpodobností soutěživých situací zahrnující nějaký pár z této trojice byly pravděpodobnosti ostatních soutěživých situací (zahrnujících zejména kandidáty V. Franze, P. Sobotku, případně Z. Roithovou) poměrně malé.

Jelikož byl k dispozici jediný kladný hlas, racionální chování všech voličů (a přibližně rovnovážné, tj. očekávající racionalitu ostatních) by bylo následující: Silní stoupenci M.

⁷ Viz. Kawai, K., and Y. Watanabe (2013). Inferring Strategic Voting. *American Economic Review*, forthcoming.

Zemana jej volí jako svého kandidáta. Velmi silní stoupenci menšinových kandidátů V. Franze, P. Sobotky a Z. Roithové volí svého kandidáta. Všichni ostatní zvolí nejlepšího z trojice kandidátů (J. Dienstbier, J. Fischer, K. Schwarzenberg), s možnou výjimkou vlašných podporovatelů J. Dienstbiera, kteří zvažují, že soutěž Fischer-Schwarzenberg je nejpravděpodobnější a měli by tedy zvolit jednoho z nich (pravděpodobně J. Fischera), aby znemožnili druhému z nich (pravděpodobně K. Schwarzenbergovi) se dostat do druhého kola.

Příklad 1. kola prezidentské volby je ilustrativní ve dvou směrech. Za prvé ukazuje, že pro velkou část voličů bývá racionální hlasovat upřímně, tj. postačí podpořit subjektivně nejlépe hodnoceného kandidáta. Za druhé ukazuje, že pokud existuje racionální důvod nehlasovat upřímně, nemusí být až tolik složité určit, jak nejlépe odevzdat svůj hlas.

Nyní proberme výsledky naší analýzy pro celkem šest vzájemně blízkých volebních pravidel. Cílem je srovnat vlastnosti systému 2+1 s vlastnostmi nejbližších variant volebních systémů.

Jednomandátové obvody

V obvodech s jedním mandátem se bojuje pouze o první místo. Pro dvě skupiny voličů nastává pouze jediný typ soutěživé situace a to tehdy, kdy je počet pravicových a levicových voličů velmi blízký. Volební systémy, které se liší pouze počtem kladných a záporných hlasů, fungují poměrně odlišně. Systém s jedním kladným hlasem (tj. prostý většinový systém, označovaný v našem textu 1+0) rozdělí naše čtyři kandidáty na dva volitelné kandidáty a dva nevolitelné kandidáty, kteří nejsou bráni za vážné adepty.

Pokud přidáme záporný hlas k systému prosté většiny (tj. systém 1+0 se stane systémem 1+1), vzniká problém. Záporné hlasy jsou použity proti takovým nežádoucím kandidátům, kteří jsou přítomni v soutěživých situacích. Každá soutěživá situace je opět taková, že počet pravicových a levicových voličů je velmi podobný. V soutěživé situaci se proto kladné a záporné hlasy vypárují. Všichni kandidáti obdrží téměř nulové počty bodů, čímž se slabí kandidáti vracejí zpět do hry mezi silné kandidáty. To nutí voliče k pravděpodobnostnímu mixování hlasů.⁸ Výsledná průměrná kvalita vítězného kandidáta navíc není nijak oslnivá. Řečeno ve zkratce: záporný *hlas v obvodech s jedním mandátem* nefunguje dobře, protože záporných hlasů je vzhledem ke kladným hlasům příliš mnoho. V jednomandátových obvodech přitom volební systém jasně neříká, která dvojice kandidátů je volitelná a je zde proto prostor ke *koordinačnímu selhání voličů*. Pokud voliči očekávají, že nezkorumpovaní kandidáti budou slabí, budou volit ve prospěch zkorumpovaných kandidátů. Tím se nezkorumpovaní kandidáti skutečně stanou slabými.

Dvoumandátové obvody

V obvodech se dvěma mandáty se bojuje o obě místa. Pokud jsou k dispozici pouze dva kladné hlasy (systém 2+0), nastane – stejně jako v jednomandátových obvodech – jediný typ soutěživé situace, kdy počet pravicových a levicových voličů bude velmi podobný. Voliči budou mít zájem rozhodnout tyto soutěživé situace ve prospěch kandidátů své strany a to bez

⁸ Jde o situaci, kdy ve skupině voličů každý jednotlivec náhodně volí mezi dvěma variantami tak, aby skupina dosáhla kýženého ‚mixu‘, tj. poměru hlasů.

ohledu na jejich zkorumpovanost. Tímto jim volební systém znemožní alespoň částečně rozlišovat podle kvality.

Přidáme-li záporný hlas, situace se významně změní. Uvažujme z pohledu levicového voliče, který se snaží vyhrát obě křesla pro své dva kandidáty. Existují dvě soutěživé situace: (i) Levice má většinu a její silnější kandidát pohodlně získá první křeslo. Slabší levicový kandidát soutěží o druhé křeslo se silným kandidátem pravice. (ii) Levice má menšinu a její silnější kandidát soutěží o druhé křeslo se slabším kandidátem pravice.

Racionální levicový volič dá dva kladné hlasy svým dvěma levicovým kandidátům, což lze intuitivně očekávat. Záporný hlas přitom dá tomu pravicovému kandidátovi, kde bude „více ve hře“. Při umisťování záporného hlasu bude konkrétně zvažovat, kdy je *rozdíl mezi kandidátem levice a kandidátem pravice nejméně významný*. Ukáže se, že racionální je dát záporný hlas *zkorumpovanému* kandidátovi. Proč? Zkorumpovaní kandidáti se tak stávají slabšími kandidáty. Poté je významnější ta ze soutěživých situací, kdy silnější kandidát levice soupeří se slabším kandidátem pravice. V takové situaci totiž vítězství vlastního kandidáta znamená *nejen prosazení levicové politiky, ale i zlepšení kvality*. Naopak v druhé situaci je kýžené prosazení levicové politiky na úkor kvality.

Pro levicového voliče bude tedy významnější situace, kdy má levice menšinu. Tento závěr je odvozen za předpokladu, že volič vnímá první a druhé křeslo rovnocenně. V realitě bude získání prvního křesla pro prosazení levicové politiky zřejmě cennější než získání druhého křesla. Takový předpoklad ještě více utvrdí racionálního levicového voliče v tom, že má hlasovat tak, aby ovlivnil případy, kdy jeho levicová skupina je v menšině.

Výzkum dále ukazuje, že systém 2+1 nejenže zvyšuje kvalitu zvolených kandidátů, ale má výhodu nad ostatními analyzovanými volebními pravidly i v aspektu reprezentativnosti. Pokud rozdíly mezi většinovou a menšinovou skupinou nejsou velké, pak každá ze skupin získá právě jedno křeslo. Naopak v ostatních volebních systémech si většina vždy prosadí své dva kandidáty.

Navíc je racionální hlasování v systému 2+1 za daných předpokladů upřímné: kladné hlasy se dají dvěma nejlépe hodnoceným kandidátům a záporný hlas se dá nejhůře hodnocenému kandidátovi. V naší volební situaci tedy nezáleží na poměru mezi upřímně hlasujícími a strategicky hlasujícími voliči. Obecně na tomto poměru může záležet, nicméně všimněme si, že upřímně hlasující voliči vždy hlasují proti zkorumpovaným kandidátům. Zvýšení podílu upřímných voličů na kvalitu zvolených kandidátů může být záporný jen tehdy, pokud upřímní voliči budou dávat své hlasy nevolitelným kandidátům. V dlouhodobém hledisku ale klesá zájem nevolitelným kandidátům být přítomni v kampani, což potvrzuje tzv. Coxovo pravidlo o omezeném počtu kandidátů v okrscích s malým počtem mandátů.

Do jaké míry výsledek závisí na předpokladech?

Hlavním předpokladem analýzy je existence dvou voličských bloků a symetrického volebního obvodu, kde šance pravicových a levicových kandidátů, kteří se neliší v kvalitě, jsou identické. Co se stane, pokud je obvod asymetrický a šance kandidátů jsou nevyrovnané?

Mírná asymetrie nemá žádný vliv na výsledky. U velmi výrazné asymetrie vzniká zájem silnější (např. levicové) skupiny strategicky využít záporný hlas vůči hlavnímu protikandidátovi, nikoli vůči slabšímu protikandidátovi. Zároveň ale levicová skupina ví, že

příliš velký přesun záporných hlasů od slabšího k silnějšímu pravicovému protikandidátovi posílí relativní šance slabšího protikandidáta. Ve výsledku se proto levicová skupina bude snažit rozložit své hlasy mezi oba protikandidáty a zkorumpovaný kandidát pravice bude cílem záporného hlasu s mírně větší pravděpodobností než nezkorumpovaný kandidát. Pozorujeme *strategické mixování záporného hlasu*.

Co se týče kvality a reprezentativnosti, rovnovážný výsledek v asymetrických obvodech bude kompromisem mezi výsledkem dosaženým pro systém 2+0 a výsledkem hypoteticky dosaženým pro systém 2+1, pokud by se hlasy používaly upřímně. Systém 2+1 díky strategickému uvažování voličů sice nedosáhne hypoteticky nejvyšší možné kvality dosažitelné potenciálně v jiných volebních systémech, nicméně *kvalita i reprezentativnost bude lepší než při absenci záporného hlasu v systému 2+0*.

Motivuje záporný hlas k přílišnému mixování?

V literatuře existuje shoda, že čisté záporné hlasování není vhodné, neboť činí volitelnými příliš mnoho kandidátů. Intuitivně řečeno: kandidáti, kteří nedostávají záporné hlasy, se díky absenci záporných hlasů stávají nejlepšími kandidáty a tudíž volitelnými kandidáty, což ale motivuje dát jim záporné hlasy. Toto voliči vědí a tak ve výsledku záporné hlasy strategicky rozptylují mezi všechny kandidáty.

Systém 2+1 je v tomto ohledu ale odlišný – záporný hlas je sice přítomen, ale díky tomu, že kladných hlasů je celkově více než záporných, *kandidátova volitelnost není primárně ovlivněna zápornými hlasy, nýbrž dostatečným počtem kladných hlasů*. Tudíž na systém 2+1 se jen vzdáleně vztahuje hlavní nedostatek systémů založených čistě na záporných hlasech, totiž příliš velký počet volitelných kandidátů.

Roger Myerson v krátké reakci na popis 2+1 systému poukázal na možný problém mixování záporného hlasu při agregaci informací. Jednou z funkcí volebního systému je nejen koordinace voličů nad volitelnými kandidáty, ale také agregace informace. Znamená to, že pokud si voliči nejsou jistí, který z kandidátů je více či méně zkorumpovaný, měl by je systém motivovat volit proti tomu z kandidátů, kterého subjektivně vnímají jako více zkorumpovaného, aby ve výsledku dostal více záporných hlasů ten z kandidátů, kterého agregovaná většina považuje za horšího.

Informačně-agregační vlastnosti jsou známy jen u některých volebních pravidel a za speciálních okolností, zejména v jednomandátových obvodech. Pro vícemandátové obvody Myerson upozorňuje, že volič velké strany může čelit dilematu: na jedné straně chce dát záporný hlas kandidátovi, kterého vnímá jako horšího, na straně druhé chce oslabit silnějšího protikandidáta, aby měl jeho druhý kandidát větší šanci získat mandát. To může vést ke strategickému mixování hlasů, které ve výsledku snižuje informační agregaci. Obecně volební systémy, kde dochází ke ztrátě informace, jsou náchylné k manipulovatelnosti, tj. situaci, kdy slabší (zkorumpovaní) kandidáti mají šanci na vítězství.

Podobný mechanismus mixování jsme popsali již výše – při velké asymetrii se také mohou mixovat záporné hlasy, i když je kvalita známa. Je třeba ale zdůraznit, že při srovnání se systémem 2+0 je výsledek stále lepší než při absenci záporného hlasu, kdy volič nijak nemůže diskriminovat podle kvality. *Nedokonalá diskriminace tu bude lepší než žádná diskriminace*. Nesrovnáváme tu ale systém 2+1 s jinými variantami volebních systémů, které posilují

schopnost voličů vybírat si mezi kandidáty, viz např. možnosti úpravy stávajícího proporčního systému zmíněné v úvodu tohoto textu.

Tyto obavy ze strategického mixování jsou při posuzování systému 2+1 ale možná méně důležité, než by se mohlo na první pohled zdát. V dodatečné analýze, která rozšiřuje základní výzkum, totiž ukazují, že voliči menšinové strany nikdy strategicky nemixují, a že voliči většinové strany nemusí za přítomnosti informačně-agregačního problému mixovat ani i při velké asymetrii obvodů. Konkrétně velká strana⁹ nemixuje, pokud informace o kvalitě politiků obsahuje hodně šumu.¹⁰

Vyplatí se odlákat záporné hlasy od svého hlavního kandidáta?

Analýza nám částečně odpovídá i na zajímavou otázku, zda se v systému 2+1 vyplatí strategicky zařadit na kandidátku obecně nepopulárního kandidáta, aby na sebe přilákal záporné hlasy.

Nejprve si připomeňme scénář asymetrického obvodu. V asymetrickém obvodě se malé straně skutečně vyplatí mít ve hře dva kandidáty. Pokud by představila pouze jednoho kandidáta, pak by nevyužila druhé kladné hlasy svých příznivců a navíc by koncentrovala všechny záporné hlasy odpůrců do jediného svého kandidáta. Tento aspekt znamená, že přítomnost záporného hlasu vyrovnává šance menších stran (či menších bloků) vzhledem k větším stranám, tj. přináší více proporční výsledky. V této chvíli nelze říci, zda tento aspekt sám o sobě zvyšuje či snižuje kvalitu, protože naše analýza se nezabývá složitým a důležitým problémem stranické nominace a možnosti stran omezit vstup kandidátů určitých kvalit. Za pesimistického předpokladu, že strany mají určité výhody z nominace zkorumpovaného kandidáta (nikoli nutně přímo v korupčních ziscích, ale například v tom, že zkorumpovaní kandidáti budou více pracovat pro stranu v zájmu získat přístup k politické rentě a budou se tudíž jevit jako pracovitější a loajálnější), pak *strategický zájem stran zařadit druhého kandidáta, posílený přítomností záporného hlasu, zvyšuje kvalitu.*

Nyní obecně ke strategii zařazení nepopulárního (např. extremistického) kandidáta. Aby strategie byla úspěšná, musí se kandidát stát volitelným. K tomu v systému, kde je *více kladných než záporných hlasů*, musí obdržet dostatek kladných hlasů. K tomu existují dvě cesty: kladné hlasy vlastních příznivců nebo kladné hlasy jiných skupin.

V případě vlastních kladných hlasů se ubírají hlasy dalším vlastním preferovaným kandidátům. Jen pokud má strana ve hře jediného kandidáta, může bezprizorní druhý kladný hlas využít a může extremistu nominovat. I tak ale existují dva problémy:

⁹ Respektive její voliči, i když se ukazuje, že mixování voličského chování často ovlivňuje vedení samotných stran.

¹⁰ I když má totiž větší strana zájem získat druhé křeslo s vyšší pravděpodobností (což znamená hlasovat proti relativně silnějšímu kandidátovi malé strany), musí zvážit, že dodatečná vítězství nemusí znamenat čistý zisk. Na jedné straně jsou přínosy z dodatečně vyhraných soutěživých situací, které jsou ale malé, neboť se nahrazuje nezkorumpovaný kandidát protistrany. Na straně druhé díky přesunu záporného hlasu vznikají ztráty, neboť se prohrávají některé (ač méně pravděpodobné) soutěživé situace, kde je přítomen zkorumpovaný kandidát protistrany. Je čistě věcí parametrů (velikost šumu, váha korupce versus ideologie) zda mixování bude přítomné či nikoli.

První problém je *problém lepší volitelné alternativy*. Extremista je volitelný kandidát a jako volitelný kandidát získává křeslo s jistou pravděpodobností, která je o něco nižší než pravděpodobnost zisku křesla hlavního stranického kandidáta. Strana se tak musí smířit s tím, že v určitých případech se zvolí extremistu. Pokud strana extremistu považuje za nepřiliš vhodného kandidáta, pak je pro ni lepší nominovat dva podobné (hlavní) stranické kandidáty a donutí tím protistranu rozptýlit své záporné hlasy.

Druhý problém představuje *zajištění podpory extremisty*. Stále se pohybujeme v předpokladech, že existují dva monolitní bloky, tudíž kladné hlasy vlastních příznivců jsou dokonale korelované. V realitě jsou vlastní voliči pochopitelně méně loajální a v situaci, kdy strana nominuje extremistu, podpoří jen prvního kandidáta. Není tedy triviální učinit extremistu volitelným hlasy vlastních voličů. Tento problém je v hlavní analýze nepřítomen, protože vlastní voliči nedisponují díky svým preferencím žádnou přijatelnou alternativou k extremistovi. V realitě je ale nasnadě, že při nominaci kandidátů bude existovat soutěž o nerozhodnuté voliče s konvergenčním účinkem.

Alternativní možností je opřít se o hlasy jiných skupin. Pak ale strana nenominuje vlastního kandidáta, nýbrž se spojuje s jinou stranou do předvolební koalice, kdy každá ze stran nabídne vlastního kandidáta. Systém 2+1 má skutečně sklon utvářet předvolební koalice a vyrovnávat tak počáteční nerovnosti – malé strany si tím koordinují druhé kladné hlasy svých příznivců, což je oboustranně výhodné. Dopad záporného hlasu na strategickou nominaci pak lze interpretovat pouze jako standardní strategický dopad malého počtu mandátů na vznik malého počtu soupeřících kandidátních listin (tj. variantu Coxova pravidla, vycházejícího z Duvergerovských hypotéz).

Znamená to, že předvolební koalice je uzavřena strategicky s cílem přesunout záporné hlasy? I když tento aspekt existuje, *nemůže sám o sobě motivovat vznik koalice*. Koaliční spolupráci totiž dojde k přesunu záporných hlasů od jednoho kandidáta k druhému, na čemž má zájem jen jedna strana. Jednomu kandidátovi sice vznikne výhoda, ale jen na úkor svého partnera.

Všimněme si dále faktu, že přítomnost záporného hlasu vytváří soutěž v rámci jediné kandidátky. Podobná soutěž není v systému 2+0 nebo v systému pevných kandidátních listin (alespoň za předpokladu dostatečně homogenních voličských skupin, tj. korelovaných kladných hlasů) přítomná. Například jedním z nejvíce citovaných nedostatků volebního systému v Chile (kde dva kladné hlasy jsou individuální, ale křesla se udělují kandidátkám) je fakt, že výsledek téměř v každém obvodu končí patem, kde každá ze dvou hlavních stran (resp. koalic) získá právě jedno křeslo a v důsledku toho o obsazení daného křesla spíše rozhodne vnitrostranická nominace než volební soutěž.¹¹

Omezení analýzy

Na závěr je vhodné zopakovat, že hlavním cílem výzkumu bylo pochopit racionální využití záporného hlasu v modelové situaci, která je zjednodušená, nicméně ilustrativní pro pochopení základního fungování 2+1 systému ve srovnání s blízkými alternativami. Studovali jsme dopad zavedení záporného hlasu ve dvoumandátových obvodech a porovnali jsme tuto

¹¹ Viz Huneus, C. (2008) Chile: A System Frozen by Elite Interests. In Reynolds et al., *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Sweden, str. 78-81.

roli záporného hlasu se situací v jednomandátových obvodech. Tato srovnání nám napomohla pochopit fungování systému 2+1, ale nevěnovali jsme se širšímu srovnání tohoto systému s jinými alternativními reformami našeho volebního systému zaměřenými na oslabení předvolebních šancí nekvalitních kandidátů.

Výzkum ukazuje, že záporný hlas je v systému 2+1 racionálně použit tak, aby ovlivnil pořadí protikandidátů v dimenzi, která je pro voliče druhá nejvýznamnější. Analýza stojí na předpokladu, že preference jsou uspořádané tak, že kvalita (tj. zejména nezkorumpovanost) kandidátů je právě touto druhou otázkou. Lze tedy říci, že dvoumandátové obvody a systém 2+1 mohou být vhodné pro selekci kvalitních kandidátů, pokud politickou soutěž lze zjednodušit do jediné (zejména socio-ekonomické) dimenze a soutěž nebude probíhat aktivně v jiných dimenzích, jako jsou například generační či etnické rozdíly kandidátů. V takové situaci se kvalita kandidátů může stát druhou významnou otázkou, kterou racionální voliči vezmou v potaz. Záporný hlas tak může oslabit volební šance nekvalitních kandidátů, ať už budou soupeřící skupiny v obvodu přibližně vyrovnané (pak je racionální hlasování jednoduché) nebo výrazně nevyrovnané (pak je racionální chování pro většinovou skupinu o něco složitější a do jisté míry dochází ke ztrátě informace a výběru horších kandidátů).

Náš výzkum se nezabývá komplexní otázkou dopadů hypotetické volební reformy na další aspekty, které mohou mít souvislost s korupčním chováním. Nezabývá se dopadem na podobu stranického systému, konkrétně na změnu efektivního počtu stran. V důsledku toho se nezabývá změnou koaličního chování a dopadu na neduhy spjaté s koaličním vládnutím. Nezabývá se dopadem na organizaci stran a dopady na procesy vnitrostranické soutěže a nominace. Nezabývá se vlivem zájmových skupin, kdy rozdělení na více obvodů například znamená větší vliv místních zájmů na úkor vlivu celonárodních zájmových skupin. Proto nelze výzkum interpretovat jako celkovou analýzu dopadu reformy volebního systému do podoby 2+1 na korupci v českém politickém systému na národní úrovni. Taková analýza by byla nesmírně ambiciózní a vyžadovala by dlouhodobou práci velkého expertního týmu.

Vedle analýzy diskriminativní funkce volebního systému by zároveň bylo vhodné zabývat se dalšími funkcemi nového volebního systému, zejména jeho vazbami na stranický systém a v neposlední řadě i na jeho soulad s ústavním příkazem poměrného zastoupení do Poslanecké sněmovny. Jak ukázal precedentní nálezn Ústavního soudu č. 64/2001 Sb., výklad proporční funkce je v konečném důsledku zásadní pro posouzení ústavnosti každé volební reformy.